

Глава I
Општи појмови о особинама
које треба да поседују
кандидати за клир

1. *"И ове постави Бог у Цркви..."* (1. Кор. 12, 28). Сам Бог поставља лица која су призвана на посебне службе у Цркви. Постављење тих лица обавља се у Цркви и кроз Цркву, па, према томе, Црква у њима учествује. Степен тог учествовања може бити различит. Знамо да је, почев од апостолског доба, најактивније учешће у постављењу епископа и презвитера, као и ђакона, узимала локална Црква. Служба епископа, као предстојатеља Цркава, била је апсолутно неопходна за живот Цркве, па је због тога брига о тој служби, као и о служби презвитера и ђакона, стајала на самим локалним Црквама. Оне су самостално бирале лица која су била предодређена за те службе.

Исто тако, знамо да је избор имао задатак да открије вољу Божију. Локална Црква није изабирала оне који су јој били прикладни по људским мерилима, него оне које је Бог предизабрао. Природно је то што су се, ако не од самог почетка, онда врло брзо, морале одредити особине које треба да поседују кандидати за те службе. Те особине су се односиле на неке моралне стране њиховог живота, на време њиховог ступања у Цркву и добро сведочанство оних који су напољу. Одређујући својства кандидата, Црква је тежила да утврди извесна емпиријска обележја на основу којих би се

могло судити да ли изабрано лице заиста одговара вољи Божијој. Због тога та својства нису имала апсолутно значење у том смислу да Црква није могла одступити од појединих својих захтева, ако је била сигурна да њен избор одговара вољи Божијој. Постављење је сматрано валидним уколико га је прихватала сама Црква.

Услови које је дужан да испуњава свештенички кандидат постепено постају услови за валидност самог постављења. Ако ти услови постоје, онда се света тајна сматра валидном, а ако тих услова нема, тада се света тајна сматра невалидном. Канонска валидност свете тајне почиње односити превагу над благодатном валидношћу, да би је затим почела скоро потпуно маргинализовати. Емпиријска обележја на основу којих је локална Црква судила о вољи Божијој губе свој пређашњи инструментални значај и задобијају вредност сама по себи.

С друге стране, емпиријска обележја се усложњавају због потребе да се, што је могуће детаљније, пропишу услови ступања у клир, како би било лакше судити о канонској валидности свете тајне рукоположења. Постепено се конституише сложено црквено законодавство, које свестрано одређује кога треба бирати у клир.

У средњем веку разрађено је целовито учење о условима ступања у клир. На Западу се ти услови деле на услове који одређују способност или неспособност ових или оних лица за посвећење и услове које лице способно за посвећење треба да поседује. У системима црквеног права о овим другим условима није се говорило у позитивној, него у негативној форми, односно указивало се на недостатке због којих постављење у клир није могуће. Ти недостаци су дељени на не-

достатке у правом смислу (*irregularitas ex defectu*) и на недостатке који произилазе из преступа које је учинио кандидат у клир (*irregularitas ex delicto*). Први, како показује сам термин, представљају недостатке који, у извесном степену, не зависе од кандидата, на пример – немање узраста који је предвиђен законом, док су други последица преступа, као што су, на пример, прелуба, убиство, и др.

У последње време у православном црквеном праву постоји тенденција да се не говори о недостацима који чине немогућим ступање у клир, него о особинама које треба да поседује кандидат. У суштини, између тих система нема велике разлике, пошто оба говоре о једном и истом; оба се подударују у томе што валидност свете тајне рукоположења сагледавају у канонској сфери.

Што се тиче способности за постављење у клир, овде негативна или позитивна формулација нема никакав значај. Неспособнима се сматрају она лица која не припадају Цркви, као и лица женског пола. Прва неспособност (*incapacitas*) јасна је сама по себи: некрштено лице не може бити постављено у клир. Другим речима, само члан Цркве јесте способан да прими постављење. Та неспособност има апсолутни карактер, пошто она не дозвољава никакав изузетак и аутоматски повлачи за собом невалидност свете тајне рукоположења. Такав карактер нема неспособност жена за постављење. Она се односи само на службу посебног свештенства, посебно на епископску службу. Када су у питању друге службе у Цркви, знамо да су кроз историју жене припуштане некима од тих служби. Могуће је чак да су ђаконисе прибројаване клиру.

Нема никакве потребе доследно се држати установљеног система учења о условима ступања у клир, али сам принцип систематизације онога што се захтева од кандидата у клир може бити сачуван из практичних разлога. Најважније је то да треба стално имати у виду да канонска валидност свете тајне рукоположења не покрива у потпуности благодатну валидност, те зато услови ступања у клир немају увек апсолутни карактер који им придаје канонско право.

2. У Првој посланици светог апостола Петра говори се о томе да су презвитери дужни *"чувати стадо Божије, које им је поверено, и надгледати га, не принудно, него добровољно, и по Богу, не због нечасног добитка, него од срца; нити као да господаре наследством Божијим; него да буду пример стаду"* (1. Петр. 5, 2-3). Презвитери, као предстојатељи Црква, треба да буду пример (*τύπος*) стаду Божијем које им је поверено. Они треба да буду лични пример како би их следили остали чланови Цркве. То претпоставља да морални лик презвитера мора бити беспрекоран. Црква поставља једнаке моралне захтеве пред све своје чланове. У појединим случајевима она се може помирити са одсуством ових или оних моралних квалитета код својих чланова, не подвргавајући их одлучењу. Међутим, она не може дозволити да она лица, која по својој служби треба да буду образац за стадо, имају моралне недостатке. Одавде произилази прва група захтева моралног карактера, који су од самог почетка тражени од кандидата за клир. Са тим захтевима су спојени захтеви беспрекорног породичног живота. Црква је дом Божији (1. Тим. 3, 15). Због тога је природно да *"ако неко не уме својим домом управљати, како ће се моћи старати за Цркву Божију"* (1. Тим. 3, 5). Лични морални

квалитети треба да се пројављују у породичном животу, и обратно – породични живот треба да пројављује личне моралне квалитете.

Морални квалитети имају тим већи значај што ауторитет предстојатеља Црква мора произилазити из саме личности предстојатеља, а не да га ствара служба коју они врше. У доникејском периоду ауторитет предстојатеља Црква је морао бити признаван не само унутар саме локалне Цркве, него и изван ње – међу незнабошцима. Отуда се појављује захтев да предстојатељи Црква *"треба да имају и добро сведочанство оних који су напољу"* (1. Тим. 3, 7). То делимично није било спојено само са личним моралним квалитетима, него са целокупним начином живота и рада, ако су предстојатељи имали и некакво занимање осим своје црквене службе или ако су до тада били у некој служби.

На крају, сама служба чланова клира, а нарочито њених виших степена, претпоставља постојање извесних физичких и духовних услова као неопходан предуслов који одређује могућност обављања саме службе.

На тај начин, захтеви, који се траже од кандидата за клир, могу бити подељени на следеће групе:

- 1) физички услови,
- 2) духовни услови,
- 3) морални квалитети,
- 4) услови који се односе на брачни живот, а који се, као што смо видели, додирују са моралним условима,¹

¹ Те услове треба издвојити у посебну групу, пошто су они претрпели највеће промене током историје, али су, истовремено, и најподробније разрађени. Њихово проучавање не улази у овај ци-

5) слободан друштвени положај.

3. Пре него што пређемо на разматрање услова ступања у клир, треба претходно да дамо неколико напомена.

Сви услови ступања у клир имају лични карактер, односно они су спојени са самом личношћу кандидата, а не са његовим пореклом и социјалним положајем. Црква призива оне који су достојни службе у њој. У принципу, сваки члан Цркве може бити призван служењу у њој, а нарочито служењу у клиру. Из тог разлога се посебна новозаветна служба разликује од старозаветне. У Старом завету свештенство је било доступно само једном племену. У Новом завету, у коме се сваки члан Цркве поставља на царскосвештеничку службу, посебно свештенство је доступно свим њеним члановима. Ако су сви чланови Цркве *"цареви и свештеници Богу и Оцу својему"* (Откр. 1, 6), тада у њој нема ни племена, ни рода, чији чланови би само били постављани у клир.

Ако сваки члан Цркве може бити постављен на службу у њој, онда се самим тим искључује принцип наследности служби. Службе у Цркви не могу бити предаване на тај начин што би их појединац давао појединцу, па према томе, не могу бити предаване ни по наследности, зато што само Црква може постављати на службе оне које је Бог предизабрао као достојне на основу њихових личних квалитета. Ипак, веома рано се у Цркви почела појављивати тенденција да се успостави принцип наследности. Већ Ориген сведочи да су у његово доба епископи и презвитери тежили да своју службу предају деци или сродницима. Вероватно

клас предавања; њима је посвећен посебан део семестра – *"Брач-ни живот клирика"*.

да се у појединим случајевима догађала таква предаја, а у неким местима је могла чак попримити карактер обичаја. Правило 76. Светих апостола категорички забрањује *"постављати наследнике епископства, и оно што је Божије да уступа човечијој угоднојности"*. Црквена правила нису издавана зато што су очекивани ови или они случајеви црквеног живота, него поводом онога што се догађало у самом животу. Стога, на основу овог правила можемо закључити да је наследно преношење епископске службе у пракси било толико раширено, бар у оној средини којој је припадао састављач Апостолских правила, да је он сматрао за неопходно да укаже на ту појаву. На питање наследности свештеничке службе се, крајем VII века, осврнуо и Трулски сабор, због тога што је у његово доба у јерменској Цркви био устаљен обичај да се за клирике постављају само лица која потичу из свештеничког рода. Сабор је осудио такав обичај, видећи у њему *"сећење јудејским обичајима"* и одредио *"да од сада не буде дозвољено онима који желе да неке узведу у клир да гледају на род онога ко се производи, већ испитујући да ли су они достојни онога што је изложено у одредбама светих канона, и нека буду прибројани клиру да их производе у служителје Цркве, без обзира на то да ли воде порекло од предака свештеника или не"*.²

Трулски сабор о наследности рукополагања клирика говори само у вези са јерменском Црквом. Треба ли из овога извести закључак да у доба Трулског сабора у другим местима није постојао такав обичај? Такав уопштен закључак био би погрешан. У сваком случају, очигледно је да нигде у Византији није постојала таква обавезност принципа наследности, као

² 33. правило Трулског сабора.

што се то ustalilo у јерменској Цркви. Фактичка сталешка припадност свештенства постојала је у Византији, премда у веома нејасној форми. Валсамон сведочи да су у његово доба у појединим Црквама епископи били принуђавани да на основу императорских хрисовуља постављају у клир само потомке клирика или оне које су они уместо себе предлагали.³ Наследност постављања клирика делимично је подстицана и ктиторским правом када су ктитори цркава били свештеници.⁴

Одбацујући наследну предају служби, Црква се исто тако одлучно противи да епископи назначују своје наследнике. *"Није дозвољено да епископ уместо себе поставља другог за свог наследника, чак ако се и налази при крају живота. Ако то буде учињено, постављење нека буде ништавно. Него нека се држи црквена одредба да се епископ не може постављати другачије него од стране сабора и на основу расуђивања епископа који имају власт производити достојног, после смрти његовог претходника".*⁵ Из овог правила Антиохијског сабора следи да су епископи за живота не само одређивали свог наследника, него су га чак и постављали.⁶ Указујући да избор епископа треба да се врши саборски и према расуђивању епископа, Антиохијски сабор је на тај начин осудио појаву да епископи сами назначују своје наследнике. Међутим, у овој или оној форми, таква назначења су

³ Видети: *Правила васељенских сабора*, руски превод, с. 141.

⁴ У руској Цркви је у московском периоду свештенство попримило сталешки карактер.

⁵ 23. правило Антиохијског сабора.

⁶ После Антиохијског сабора на такав начин је био постављен Августин.

понекад практикована у Византији, али су обично наилазила на противљења од стране црквене власти. Валсамон износи овакав случај: *"...покојни славни митрополит филипопољски, када се одрицао своје митрополије, али под условом да свети сабор постави уместо њега за митрополита филипопољског његовог економа, није био удовољен, него је добио следећи одговор: ако се имовина коју је епископ после хиротоније стекао из црквених прихода не може поклањати или давати коме он хоће, тим пре не може епископство".*⁷

Црква је толику важност придавала личним особинама, да је тек после извесних недоумица почела припуштати служби у клиру лица која су ванбрачно рођена. У римокатоличкој цркви се таква забрана није појавила пре XI века. Ова забрана првобитно је била усмерена против незаконите деце самог свештенства, да би касније попримила општи значај. У саборским одлукама нема никаквих указања на то. У Византији, у средњем веку, више пута је покретано питање да ли се незаконита деца могу припустити служби у клиру. Без обзира на то што је низ великих личности из Цркве, као што су, на пример, Максим Исповедник, патријарх Тарасије, и други, били против тога да им се дозволи да ступе у клир, ипак је превладало супротно мишљење.⁸ Руска Црква усвојила је мишљење о допустивости ступања у клир онима који су ванбрачно рођени. Доказ за то је чињеница да су у духовне семинарије примана ванбрачно рођена деца.

⁷ Видети: *Апостолска правила*, руски превод, с. 142.

⁸ 8. правило Никифора Исповедника (IX). Видети чланак А. Павлова *"Могут ли незаконнорожденные быть поставлены на священнослужительские степени?"*, Церковные ведомости, 1889, No 9.